

„Народите са като капка из ведро и се смятат като прашинка на къпони“, пишло в Танаха. Юдеите, които си нямали своя империя, поддържали особено виждане за международните отношения. То им давало увереност, че великите световни царства, въпреки кресливостта и преструвките си, са смятани от Бог „за по-малко от нищо и от празнота“. Те знаели, че истинското разделение на света не се определя от стените на Дара и не е между римското и варварското, а между две съвсем различни неща – между онези, които живеели по начина, определен от Всемогъщия, и онези, които не го правели.

Като се има предвид това, кой би могъл да каже, че разпръсването на юдеите далеч от родината на прадедите им, не е част от небесния план? „И ще бъдат благословени в твоето семе всички земни народи“, казал Бог на Авраам. Това уверение отдавна било накарало много юдеи да се замислят за огромното разстояние, което ги отделя от Обетованата земя, и накрая ги довело до един дързък извод. Или, както убедено бил заявил един равин по времето на Константин, „Светият, нека е благословен, ни прати в изгнание сред народите, за да разширим редиците си с нови последователи.“ Това може и да било в противоречие с твърдението, че Всемогъщият е отличил родословието на Авраам, но и подчертавало, че „юдейството“ все пак не се определяло толкова от кръвта, колкото от спазването на изискванията на Тората. От тази гледна точка юдеите със сигурност изглеждали способни да променят света. Месопотамия съвсем не била единственият им дом, далеч от дома. Малко били местата в света, където не можело да бъдат открити. В известен смисъл те били станали по-универсални от която и да е империя. Подобно на гърците, юдеите представлявали не просто народ, но и носители на специфична култура, на цял един начин за разбиране, интерпретиране и трансформация на света. Невероятното могъщество на ужасно взискателния им бог, смайващата древност на законите им и блясъкът на онова, което за мнозина изглеждало не толкова като вяра, колкото като членство в частен клуб – всички тези неща се били слели в едно и придавали на юдеите рядко обаяние в очите на хората, сред които живеели. При това положение не е изненадващо, че съществувала древна традиция почитателите им да стават „прозелити“, „което ще рече хора, посветени в юдаизма“. Имперските власти в Рим беснеели по повод тези посвещавания още от времето на републиката. Цяла поредица императори се опитвали да обуздаят явната и нарастваща заплаха, както я виждали те. Век и половина преди времето на Константин обрязването на новопосветените в юдаизма било обявено за равнозначно на кастрация – престъпление, чийто извършител се наказвал със заточване на самотен остров. Макар че това едва ли можело да бъде утеха за юдеите, този акт бил свидетелство за голямата притегателна сила на вярата им. Суеверията на завладените народи рядко били удостоявани с такава враждебност от страна на римския елит. Възмущението и негодуванието на господарите на света всъщност били форма на почит.

Но как точно можел да бъде определен един юдей? Именно за да отговорят на този въпрос, месопотамските равини от времето на Ардашир основали

великите йешиви в Сура и Пумпедита и се заели с колосалното си проучване, което щяло да кулминира в записа им на Талмуда. Месопотамия обаче не била целият свят. Независимо какво си въобразявали равините, повечето юдеи напълно били забравили за съществуването им. През първите няколко века от създаването на йешивите учениците, които преподавали в тях, били по-заети да се уверят, че ги слушат в собствения им заден двор, отколкото да утвърдят свой глобален глас. В източните части на Ираншахр, в по-голямата част от римския свят, както и в пустините и планините, които се простирали извън двете империи, равини осезаемо липсвали. Вместо това властта била в ръцете на водачите на така наречените „синагоги“. Това били места за обществени сбирки, където се изучавала и обсъждала Тората и където юдейството, на гръцки юдаизмос, рядко било нещо установено. Различните общности и различните индивиди му придавали най-различни значения. Често можело да изглежда, че юдей е всеки, който се определя като такъв. В резултат на това границата, която отделяла юдеите от неюдеите, или „елините“, както ги наричали, никога не била напълно ясна. Един юдей можел да хване пътя за Персепол и да издраска тази зороастрийска светиня с призиви към жителите на Ираншахр да се присъединят към неговата вяра; друг, изпаднал в паника да не се поддаде на лукавия чар на чуждите жени и така да застраши чистотата на Авраамовото родословие, можел да си наложи да избягва дори да поглежда неюдеи. Дори равините, въпреки болната им амбиция твърдо да разграничат себе си и народа си от останалия свят, не успявали да се разберат кой точно може да се нарече „юдей“. Някои твърдели, че прозелитите са истински юдеи. Според други били „вредни като язви“. Но никоя страна не могла да наложи окончателен отговор на този въпрос. На равините им се струвало, че нямат друг избор, освен да се съгласят, че не са съгласни.

Само че всъщност имало и друг вариант. Много преди основаването на великите равински школи в Месопотамия в една толкова отдалечена епоха, че дори титлата „равин“ едва започвала да се използва, малка група юдеи направили забележително заявление: че някакъв прочут разбойник на име Иисус, наскоро разпънат на кръст и уж възкръснал, е не друг, а „Христос“. И дори нещо повече – че същият този Иисус, по някакъв мистериозен начин, бил Самият Божи Син. Тези християни – както скоро започнали да ги наричат – първоначално не се смятали за по-малко юдеи заради поразителните си вярвания. Също така на повечето от тях изобщо не им хрумвало, че Тората, това несравнимо житейско напътствие, дадено на избрания народ от Самия Господ, може да е излишна. Но имало и такива, които, довели новите си вярвания до крайност, скоро стигнали точно до това заключение.

Няколко десетилетия след разпъването на Иисус група християни в Мала Азия получили писмо, пълно със скандални идеи. Авторът му, човек на име Павел, който навремето бил изучавал Тората, бил най-забележителният бунтар, когото всеизвестно нормативната юдейска образователна система възпитавала. „Няма вече иудеин, ни елин; няма роб, ни свободник; няма мъжки пол, ни женски; защото всички вие едно сте в Христа Иисуса.“ С това революционно заявление

Павел ловко прерязвал вечния Гордиев възел за юдейските учени. Нямамо нужда, тържествено обявил той, да се занимават повече с този въпрос. Макар че някога Тората помагала на богоизбрания народ да тълкува Божията воля, сега, с появата на Христос, нуждата от такъв закон изчезнала. Целият въпрос какво определя един юдей станал безсмислен. Вече не било задължително да следваш предписанията на Тората, да се съобразяваш с ограниченията ѝ, да изпълняваш безкрайните ѝ наставления: „А след като дойде вярата, ние вече не сме под ръководството на възпитател. Защото всички сте синове Божии чрез вярата в Христа Исуса.“ Неюдеите също, заключил Павел, били наследници на обещанието, дадено от Бог на Авраам. Богоизбраният народ вече не се определял от принадлежността си към една кръв, от придържането си към един закон, а от познаването и любовта към Христос. Накратко, сега всички народи по света можели да се считат за Авраамови синове. Само трябвало целият свят да приеме християнството.

Което, ако човек се вгледал в заявената цел, със сигурност не търпяло обвинения в липса на кураж. Амбициите на Павел били както революционни, така и глобални. Култовете и божествата, на които били посветени, дотогава винаги били локални – свързани с определени места и с определени народи. Всеки намек, че е възможно да са нещо повече, че е възможно да са универсални, можел да се стори на повечето хора или обиден, или нелеп, или и двете. Въпреки всичко Павел бил попил част от автентичния дух на епохата. Във въздуха все повече се усещало желание за братство между хората. В крайна сметка цял век преди Павел Посидоний бил изразил увереност, че това ще е един от плодовете на римската власт. Защо тогава в свят, доминиран от империи с претенции за глобалност, една вяра със същите претенции да не открие отзивчива публика? И наистина в десетилетията и столетията след разпъването на Исус християнската мисия сред неюдеите започнала да жъне успех. Клетките, имплантирани по времето на Павел, упорито се обновявали и делели. Разраствали се, процъфтявали и се разпространявали в земите, управлявани от Ктесифон, както и в онези, управлявани от Рим. И на двете места мъже и жени с най-различен произход, социално положение и раса се срещали като равни в общо помещение пред погледа на един строг, но любящ Бог. Равни, защото всички те – както сенаторът, така и кухненската прислужница, както гъркът, така и британецът, както философът, така и блудницата – можели да бъдат погълнати от лепкавото блато на греха; равни, защото благодарение на смъртта на Христос на кръста всички те били получили възможност да си извоюват спасение. Никога преди не се бил чувал толкова радикален, така демократичен или привлекателен призив към лична отговорност. Опитвайки се да дефинират основните принципи на вярата си, християнските мислители се заели със задача, чудесно вписваща се в епохата с очевидната си нереалистичност, а именно – да разгадаят Божията воля в един все по-глобален свят.